

si mě a budou mnou nadšeni. A Nikoluška najednou pocítil, jak se mu hrud svírá vzlyky, a rozplakal se.

„Etes-vous indisposé?“³ ozval se Dessalesův hlas.

„Non,“⁴ odpověděl Nikoluška a lehl si na polštář. On je hodný a dobrý, mám ho rád, pomyslel si o Dessalesovi. Ale strýček Pierre! Jaký je to báječný člověk! A co otec? Otec! Otec! Ano, udělám všechno, aby i *on* byl se mnou spokojen...

³ Není vám dobře?

⁴ Ne.

Předmětem historie je život národů a lidstva. Ale popsat život nejen lidstva, nýbrž třeba i jen jediného národa — věrně jej vystihnout a obsáhnout slovy — je nemožné.

Staří historikové většinou užívali k vyličení a zachycení života národa, který se zdá nepostizitelným, jednoduché metody. Popisovali činnost jednotlivců vládnoucích tomuto národu a tato činnost byla pro ně výrazem činnosti celého národa.

Na otázky, jakým způsobem tito jednotlivci působili na národy, aby se podřizovaly jejich vůli, a čím byla tato jejich vůle řízena, historikové odpovídali: na první otázku — že je to vůle božstva, která podřizuje národy vůli vyvoleného jedince; na druhou otázku — že je to zase totéž božstvo, které vede vůli vyvoleného k předurčenému cíli.

A tak byly tyto otázky vysvětlovány vírou v přímé zasahování božstva do lidských záležitostí.

Nová historická věda zavrhlá ve své teorii obě tyto teze.

Zdálo by se, že zavrhnuvši víru starých národů v podřízenost lidí bohům a v předurčený cíl, k němuž jsou národy vedeny, neměla by nová věda zkoumat projevy moci, nýbrž příčiny jejího vzniku. Ona to však neudělala. Teoreticky sice zavrhlá názory starých historiků, ale v praxi se jimi řídí. Místo lidí obdařených božskou mocí a vedených přímo vůlí božstva vyzdvihuje nová historiografie buď hrdiny nadané neobyčejnými, nadlidskými vlastnostmi, nebo prostě lidi nejrůznějších vlastností, od panovníků až po žurnalisty, kteří ovládají masy. Staré, bohům libé cíle národa židovského, řeckého a římského, považované starými národy za cíle pohybu lidstva, nahradila nová historie cíli vlastními — blahem francouzského, německého a anglického národa a ve vrcholné abstrakci blahem civilizace všeho lidstva, jímž se obvykle rozumějí národy zabírající maličký, severozápadní koutek velkého světadílu.

Nová historická věda zavrhlá starou víru, nepostavivši na její místo nový názor, ale logika situace donutila historiky, domněle zavrhnuvši božskou moc vládců a fátum antických národů, dojít jinou cestou k témuž závěru; k přiznání, 1. že národy jsou vedeny vynikajícími jedinci a 2. že existuje určitý cíl, k němuž směřují národy i všechno lidstvo.

Všechna díla novodobých historiků, od Gibbona po Buckla, bez ohledu na zdánlivé rozpory a zdánlivou novotu jejich názorů vycházejí v podstatě z těchto dvou nutných tezí.

Za prvé popisuje historik činnost jednotlivců, kteří podle jeho mínění vedou lidstvo: za takové osoby považuje jeden pouze panovníky, vojevůdce, ministry; jiný kromě panovníků ještě i řečníky, vědce, reformátory, filozofy a básníky. Za druhé historik zná cíl, k němuž lidstvo spěje: pro jednoho je to velikost římského, španělského nebo francouzského státu, pro jiného svoboda, rovnost a jistá civilizace malého kousku světa, nazývaného Evropa.

V roce 1789 to začíná v Paříži vřít; vření roste, šíří se a uvádí do pohybu národy ze západu na východ. Několikrát směřuje tento pohyb na východ a dostává se do konfliktu s opačným pohybem z východu na západ; ve dvanáctém roce dosahuje krajní meze — Moskvy, a tu s pozoruhodnou symetrií vzniká opačný pohyb, z východu na západ, a právě tak jako při prvním pohybu strhává s sebou národy uprostřed. Zpětný pohyb dochází až do západního východiska — do Paříže — a tam zaniká.

V tomto dvacetiletém období zůstává ohromné množství polí nezoráno; domy jsou páleny; obchod mění svůj směr; milióny lidí chudnou, bohatnou, stěhují se a milióny lidí — křesťanů vyznávajících zákon lásky k bližnímu — se zabíjejí navzájem.

Co to vše znamená? Jak k tomu došlo? Co přimělo tyto lidi, aby pálili domy a zabíjeli své bližní? Co bylo příčinou těchto událostí? Jaká síla dohnala lidi k takovému počínání? To jsou bezděčné, jednoduché a zcela přirozené otázky, jež si klade člověk, když se setká s památkami a vyprávěním o minulém období pohybu.

Vysvětlení těchto otázek hledáme v historické vědě, jejímž cílem je poznání národů a lidstva.

Kdyby historiografie podržela starý názor, řekla by: bohové, chtějíce odměnit nebo potrestat svůj národ, dali Napoleonovi moc a řídili jeho vůli tak, aby dosáhl svých božských cílů. A odpověď by byla úplná a jasná. Bylo možno věřit nebo nevěřit v božské poslání Napoleono-vo; a pro toho, kdo by v ně věřil, bylo by v dějinách této doby vše jasné a prosté všech nesrovnalostí.

Avšak nová historická věda nemůže takto odpovídat. Věda neuznává názor starých národů na přímé zasahování božstva do lidských záležitostí, a proto musí dát jinou odpověď.

Nová historická věda, odpovídajíc na tyto otázky, říká: Chcete vědět, jaký význam má tento pohyb, jak k němu došlo a jaká síla k němu dala podnět? Poslyšte tedy:

„Ludvík XIV. byl velmi hrdý a domýšlivý člověk; měl ty a ty milenky a ty a ty ministry a špatně vládl Francii. Jeho nástupci byli rovněž slaboši a také špatně vládli Francii. I oni měli ty a ty oblíbenec a ty a ty milenky. Přitom jistí jedinci psali v té době knížky. Koncem XVIII. století se v Paříži sešlo na dvacet lidí, kteří začali mluvit o tom, že všichni lidé jsou svobodní a sobě rovni. Následkem toho se lidé po celé Francii začali navzájem zabíjet a pronásledovat. Tito lidé zabili krále a mnoho jiných lidí. V téže době žil ve Francii geniální člověk — Napoleon. Všude všechny porážel, to jest zabíjel mnoho lidí, protože byl velmi geniální. Z jakéhosi důvodu jel zabíjet Afričany a byl tak chytrý a rozumný, že když se vrátil do Francie, poručil všem, aby se mu podřídili. A skutečně se mu všichni podřídili. Když se prohlásil císařem, šel znovu zabíjet lidi — v Itálii, Rakousku a Prusku. I tam jich mnoho pobil. V Rusku byl v té době car Alexandr a ten se rozhodl nastolit v Evropě pořádek, a proto s Napoleonem bojoval. Ale v sedmém roce se s ním náhle spřátelil a v jedenáctém se s ním znovu nepohodl a opět začali oba zabíjet mnoho lidí. A Napoleon přivedl do Ruska šest set tisíc lidí a dobyl Moskvy; ale potom z ničeho nic z Moskvy utekl, a tu car Alexandr po poradě se Steinem a s jinými sjednotil Evropu na obranu proti rušiteli jejího klidu. Všichni Napoleonovi spojenci se najednou stali jeho nepřáteli; a tento spolek vytáhl proti Napoleonovi, který zatím sebral nové síly. Spojenci nad Napoleonem zvítězili, vtáhli do Paříže, donutili Napoleona zřít se trůnu, načež ho poslali na ostrov Elbu, aniž ho zbavili císařského titulu, a prokazovali mu přitom všemožné pocty, ačkoli pět let předtím i rok poté ho všichni považovali za zločince mimo zákon. Na trůn nastoupil Ludvík XVIII., který byl do té doby Francouzům i spojencům jen pro smích. A Napoleon se slzami v očích rozloučil se se svou starou gardou, zřekl se trůnu a jel do vyhnanství. Potom se zkušený státník a diplomaté (zejména Talleyrand, který si pospíšil, aby obsadil dřív než někdo jiný určité křeslo a tím rozšířil hranice Francie) domlouvali ve Vídni a svými rozmluvami dělali národy šťastnými nebo nešťastnými. Tu se diplomaté a panovníci málem pohádali; užuž dávali svým armádám opět rozkaz k vzájemnému pobíjení; ale vtom přijel do Francie Napoleon s praporem vojska a Francouzi, kteří ho nenáviděli,

okamžitě se mu všichni podřídili. To však spojenecké panovníky rozzlobilo a šli znovu bojovat proti Francouzům. Geniálního Napoleona porazili a odvezli ho na ostrov svaté Heleny, prohlásivše ho najednou zase za zločince. Tam vyhnanec, odloučený od svých drahých a od milované Francie, umíral na skále pomalou smrtí a odkázal své veliké činy potomkům. A v Evropě nastala reakce a všichni panovníci znovu začali utiskovat svůj lid.“

Mýlili byste se, kdybyste se domnívali, že je to ironie, karikatura historických líčení. Naopak, je to nejmírnější parafráze těch protichůdných a na otázky neodpovídajících odpovědí, které dává *veškerá* historie, od pisatelů pamětí a dějin jednotlivých států až po všeobecné dějiny a nový druh dějin, kulturní dějiny té doby.

Podivnost a komičnost těchto odpovědí se dá vysvětlit tím, že se nová historie podobá hluchému, který odpovídá na otázky, jež mu nikdo nedává.

Je-li cílem historie popsat pohyb lidstva a národů, pak první otázka, která nezodpověděna ponechává všechno ostatní nejasným, zní takto: jaká síla hýbe národy? Na tuto otázku se nám nová historiografie snaží vyprávět, buď že Napoleon byl velmi geniální, nebo že Ludvík XIV. byl velmi hrdý, nebo nanejvýš ještě to, že ti a ti spisovatelé napsali takové a takové knížky.

To všechno je docela možné a lidstvo je ochotno s tím souhlasit ale zajímá je něco jiného. To všechno by mohlo být zajímavé, kdybychom uznávali božskou moc, která má původ sama v sobě, je vždy stejná a řídí své národy prostřednictvím Napoleonů, Ludvíků a spisovatelů; my však tuto moc neuznáváme, a proto dříve než začneme mluvit o Napoleonech, Ludvících a spisovatelích, musíme ukázat souvislost mezi těmito osobnostmi a pohybem národů.

Nahradíme-li božskou moc jinou silou, musíme vysvětlit, v čem tato síla záleží, neboť právě o ni jde historické vědě nejvíce.

Historiografie se tváří, jako by se tato síla rozuměla sama sebou a byla všem známa. Avšak přes sebevětší ochotu uznat ji za známou začne ten, kdo si přečte větší množství historických děl, bezděčně pochybovat o tom, že by tato nová síla, kterou každý historik chápe jinak, byla všem dokonale známá.

Jaká síla hýbe národy?

Pisatelé monografií a historikové jednotlivých národů chápou tuto sílu jako moc danou hrdinům a vladařům. Podle jejich líčení dochází k událostem výhradně z vůle Napoleonů, Alexandrů nebo zkrátka těch, jimiž se monografista zabývá. Odpovědi takových historiků na otázku o síle, která dává vznik událostí, jsou uspokojivé, ale jen tak dlouho, dokud se každou událostí zabývá jen jeden historik. Jakmile však začnou jednu a touž událost popisovat historikové různých národností a názorů, pak jejich odpovědi ihned ztrácejí všechn smysl, neboť každý z nich chápe tuto sílu nejen jinak, nýbrž často zcela opačně. Jeden historik tvrdí, že událost byla vyvolána z moci Napoleonovy; druhý ujišťuje, že k ní došlo z moci Alexandrovny; třetí, že z moci nějaké třetí osoby. Kromě toho si takoví historikové navzájem odporují dokonce i ve výkladu síly, na níž je založena moc jedné a téže osobnosti. Thiers, bonapartista, říká, že Napoleonova moc byla založena na jeho ušlechtilosti a genialitě; Lanfrey, republikán, tvrdí, že byla založena na jeho šarlatánství a na klamání lidí. A tak tito historikové tím, že si navzájem vyvracejí svá tvrzení, ničí jakoukoli představu o síle, která dává vznik událostem, a na podstatnou otázku historie vlastně neodpovídají.

Historiografové všeobecných dějin, zabývající se všemi národy, zdánlivě považují názory monografistů na sílu, jíž události vznikají za nesprávné. Nevidí tuto sílu v moci dané hrdinům a vladařům, nýbrž pokládají ji za výsledek mnoha různosměrných sil. Popisuje-li historik všeobecných dějin válku nebo podrobení nějakého národa, nehledá příčinu této události v moci jediné osoby, ale ve vzájemném působení mnoha osob na té události zúčastněných.

Zdálo by se, že podle tohoto názoru nemůže být moc historických osobností, která se jeví jako výsledek mnoha sil, považována za sílu, která sama o sobě řídí události. Přesto však historikové všeobecných dějin většinou užívají pojmu moci zase jako síly, která tvoří události a je s nimi v příčinné souvislosti. Podle jejich výkladu je historická osobnost jednou produktem své doby a její moc je pouze výsledkem různých sil, jindy zase je její moc silou dávající vznik událostem. Například Gervinus, Schlosser a jiní dokazují, že Napoleon je produktem revoluce, idejí roku 1789 a tak podobně, a dále říkají bez okolků, že tažení v roce 1812 a jiné události, které se jim nezamlouvají, jsou jenom produktem scestné vůle Napoleonovy a že Napoleonova zvůle